

Het spook van Tahrir

Koenraad Bogaert

‘Het spook van Tahrir waart door Afrika’, stelde de Oegandees-Indische professor Mahmood Mamdani in een keynote op 5 mei 2011 aan de Amerikaanse Universiteit van Cairo, hierbij refererend naar een beroemde 19de eeuwse radicale filosoof.¹ Op dat moment waren zowat alle Noord-Afrikaanse landen verwickeld in hun eigen lokale versie van de Arabische lente en sloeg het sociaal protest hier en daar al over naar de rest van het Afrikaanse continent, onder andere in Oeganda waar Mamdani woont. Toen kon hij echter nog niet weten dat datzelfde spook vandaag in alle continenten van de wereld is neergestreken. Op 15 mei bereikte het Spanje, waar de zogenaamde *indignados* de pleinen van Madrid, Barcelona en andere Spaanse steden bezetten. In hun kielzog trokken duizenden demonstranten over de straten van de andere Europese steden. In de Verenigde Staten sloegen activisten van *Occupy Wall-street* op 17 september hun tenten op in het hart van het financiële centrum van New York en doopten ze het kleine Zucotti Park tussen de wolkenkrabbers om tot ‘Liberty Square’. In een paar weken tijd doken er occupiers op in honderden steden verspreid over heel Amerika en ruim tachtig andere landen. De wereldwijde betoging op 15 oktober 2011 lokte duizenden demonstranten op straat in meer dan 900 steden verspreid over de hele wereld. Verschillende studentenprotesten in landen als Chili, Groot-Brittannië, Mexico en Canada verwezen ook elk naar hun eigen lente of gebruikte de bezetting als de uitverkoren tactiek om hun eisen kracht bij te zetten.

Maar hoe verklaar je dit inspirerende effect van wat we nu de Arabische lente noemen? Hoe verklaar je dat over de hele wereld mensen vanuit zeer verschillende lokale contexten zich optrekken aan het model van Tahrir? Het bezetten van pleinen,

De mondiale sociale strijd van vandaag heeft dus vooral een belangrijke ruimte geschapen. De ruimte om opnieuw enkele essentiële en fundamenteel kritische vragen te stellen.

massa-mobilisaties, nieuwe vormen van organisatie en communicatie, ... Het lijkt wel of de duizenden mensen in de Arabische straten niet alleen de binnenlandse politiek op zijn kop zetten, maar de hele wereld wakker schudden? In dit artikel wil ik eerst en vooral dieper ingaan op de meer structurele oorzaken van de Arabische lente. Dit biedt ons de kans om een ander licht te werpen op de recente massale mobilisaties en opstanden in de regio en om een aantal parallellen te trekken met de golf van opstanden en sociaal protest in andere delen van de wereld. De Arabische lente was niet alleen een roep om meer democratie. Integendeel, als men de recente geschiedenis bekijkt dan merken we dat er ook andere bezorgdheden en eisen aan de basis liggen van het protest. Zoals blijkt uit de spandoeken en slogans in de straten van Caïro, Tunis en de vele andere kleine en grote steden in de regio, eisten de vele duizenden demonstranten niet alleen meer politieke rechten en vrijheid, maar ook vooral een rechtvaardiger en sociaal economisch beleid. Vervolgens impliceert de sociale strijd van de Arabische volkeren een veel bredere politieke dimensie. Dit werd al heel snel duidelijk in de manier waarop de verschillende opstanden, en dan vooral die op het Tahrir-plein, hun nationale karakter zeer vlug hebben overstegen. Het Tahrir-plein werd al vlug een wereldwijd politiek symbool. En dit effect heeft een belangrijke ruimte gecreëerd voor nieuwe politieke vormen van organisatie en voor nieuwe politieke ideeën wereldwijd.

De Arabische lente als een event

De Arabische lente kwam voor vele observatoren als een totale verrassing. Hoewel het precieze moment van zulke drastische gebeurtenissen nooit kan worden voorspeld, is het toch verrassend dat de Arabische revoluties meestal worden omschreven als, en zelfs gereduceerd tot, een plotse uitbarsting van volkswoede en massaal protest. Wat dan zagezegd startte op 17 december 2010, met de zelfverbranding van Mohamed Bouazizi, wordt gezien als een ‘event’, als een plotse hevige verstoring op de lineaire tijdslijn van de geschiedenis. De Arabische volkeren die jarenlang beschouwd werden als passieve subjecten die hopeloos de uitbuiting en vernederingen ondergingen van hun autoritaire leiders, waren plots als bij wonder opgestaan. Op het einde van 2008 schreef de Fransman Dominique Moïsi, hoogleraar aan Harvard University, nog dat ‘de Arabische wereld verstrikt [bleef] in tragedie en in de negatieve emotie van ressentiment’. Volgens hem wezen ‘veel Arabische gematigden (...) de idee van vreedzame verandering en actief burgerschap af, uitgaand van de veronderstelling dat alle politieke leiders leugenachtig en corrupt zijn’.² Moïsi was niet de enige die hiervan uitging. Deze visie is niet alleen het gevolg van een gebrekkige kennis over wat er al jarenlang broeide in de Arabische regio, maar duidde ook op een fundamenteel onbegrip van de politieke reikwijdte en betekenis van de Arabische lente. Eerst en vooral moeten we de spectaculaire gebeurtenissen in het begin van 2011 in Egypte, Tunesië en andere landen zoals Libië, Syrië, Bahrein, Jemen, Marokko en Jordanië zien als (voorlopige?) hoogtepunten in een proces dat al jarenlang aan de gang was. Al sinds een tiental jaar nam het sociaal protest in

vele landen in de regio exponentieel toe. Zo werd de basis gelegd voor de huidige golf van opstanden. Daarnaast maakte die huidige golf van protesten juist duidelijk dat de drang naar verandering door actief burgerschap niet noodzakelijkerwijs via politieke leiders moet passeren. Het waren immers spontane revoluties. Spontaan slaat hier op het ontbreken van duidelijke leiders, op het ontbreken van een duidelijk eisenplatform en een vooraf opgebouwde organisatiestructuur.

Ook in de zogenaamd gevestigde liberale democratieën, zorgde het spook van Tahrir ervoor dat politiek terug spontaan een andere invulling kreeg. Een invulling die de democratie en 'het politieke' als het ware even bevrijdde van haar representatieve en parlementaire keurslijf. De radicaal democratische tactieken en methodes van de demonstranten op Tahrir, de *indignados*, de occupiers, de studenten, enz. brachten de politiek letterlijk terug in een andere ruimte: op straat, op het plein, in de *publieke* ruimte. Dit was geen evolutie die de democratische orde verstoortte, zoals sommige Westerse conservatieve politici beweerden (en nog steeds beweren). De democratische praktijk werd net (tijdelijk?) terug naar 'de straat' gebracht, waar ze veel moeilijker in toom gehouden kon worden en waar de ruimte geboden werd om een nieuwe politiek uit te vinden. Sinds de Arabische lente werd politiek nu niet louter meer geconsumeerd (via de media, via verkiezingen of schijnverkiezingen in de Arabische regio, via internationale 'aanbevelingen', enz.) maar ook geproduceerd voor de ogen van alles en iedereen. In het kielzog van de enorme volkswoede en de vele protesten ontstonden (en ontstaan nog steeds) nieuwe vormen van organisatie en mobilisatie die ervoor zullen zorgen dat politiek, in de Arabische wereld alleszins, nooit meer hetzelfde zal zijn. En in die zin vormde het jaar 2011 wel degelijk een breukmoment met de voorgaande decennia. Een breukmoment met, wie weet, op termijn misschien wel mondiale consequenties.

Even verassend is het dan ook – en dit hangt onherroepelijk samen met de perceptie van de Arabische lente als een geïsoleerd 'event' – dat de hoop en illusie die werd gecreëerd bij veel waarnemers nu vaak plaats heeft gemaakt voor desillusie

en scepticisme. Als het gaat over de Arabische lente dan hoort men vaak dat deze heeft gefaald als 'progressieve revolutie': er is het succes van allerlei contrarevolutionaire krachten enerzijds, en de verschillende verkiezingsoverwinningen van islamistische partijen zoals in Egypte, Tunesië en – in een verschillende context – Marokko anderzijds. Volgens hen begon de Arabische lente als het ware met de verdrijving van Ben Ali en Mubarak en eindigde het in het uitzichtloze bloedvergieten in Syrië, de militaire dominantie in Egypte en het groeiende succes van Salafistische en andere islamistische groeperingen in de regio. De revoluties, met andere woorden, zijn er niet in geslaagd het autoritarisme (met of zonder islamisten) en het religieuze conservatisme terug te dringen.

Als het gaat over het momentum dat werd gecreëerd door de *indignados* en de occupiers, dan moeten we vaststellen dat dit momentum in de mainstream media al weer gauw heeft plaatsgemaakt voor een overheersende focus op 'de markten', de euro-crisis en de daarbij horende fetisj van begrotingsdiscipline en besparingsmaatregelen. Er is blijkbaar nog altijd geen alternatief. Toch mogen we ons niet blindstaren op deze zogezegde terugval. Het sociale protest gaat nog onverminderd voort, zowel in de Arabische regio als in andere delen van de wereld. Denk maar bijvoorbeeld aan de voortdurende strijd in Syrië, de betogingen in Israël, de golf van massaal protest in Mexico voor de presidentsverkiezingen of de harde confrontaties tussen de Spaanse mijnwerkers en de oproerpolitie in het begin van de zomer van 2012. De ware impact van de Arabische lente kunnen we nog niet inschatten. Maar de kans is groot dat het sociaal protest nog zal toenemen en dat in de nabije toekomst de neoliberale hegemonie verder onder druk zal komen te staan. Wat begon als de Arabische lente, is nog steeds een onvoltooid proces. Een open proces dat nog alle kanten uit kan. Om dit beter te begrijpen moeten we teruggaan in de tijd.

De geschiedenis van een proces

Zoals hierboven al aangegeven werd, moeten we de spectaculaire gebeurtenissen in Tahrir en andere publieke ruimtes in de Arabische wereld niet zozeer zien

als events maar eerder als cruciale momenten, kritische culminatiepunten binnen een *proces* dat al decennialang aan de gang is. Al jaren voor de zogenaamde Arabische lente begon, nam het sociaal protest in de regio stelselmatig toe met als meest bekende voorbeelden de verschillende stakingen tussen 2006 en 2009 van meer dan een miljoen textielarbeiders in Mahalla al-Kubra (Egypte) en de mijnprotesten in 2008 in de regio rond Gafsa (Tunesië). Op 7 december 2006 begonnen meer dan 20.000 arbeiders van de *Misr Spinning and Weaving Company* in de stad Mahalla al-Kubra, ten noorden van de hoofdstad Cairo, een staking omwille van het feit dat de regering van de toenmalige eerste minister Ahmed Nazif de beloofde bonussen niet had uitbetaald. Gedurende de volgende drie dagen bezetten meer dan 10.000 arbeiders de textielfabriek de klok rond. De vierde dag gaf de regering toe. Niettemin luidde deze staking het begin in van een zeer woelige periode waarin in drie jaar tijd ongeveer 1,7 miljoen arbeiders en ambtenaren uit verschillende bedrijven en sectoren verwikkeld raakten in protesten en stakingen.³ Op 6 april 2008 kwam het tot een echte krachtmeting met het regime van Mubarak toen de textielarbeiders van Mahalla al-Kubra een nieuwe staking organiseerden rond de politieke eisen voor een nationaal minimumloon en volledige syndicale vrijheid.⁴ In solidariteit met deze staking ontstond ook de bekende Facebook-beweging '6 april jeugd' die mee aan de basis lag voor de enorme mobilisaties op Tahrir twee jaar later. Voor veel kenners en politicologen vormde de enorme golf van stakingen tussen 2006 en 2009 de voorbode voor het revolutionaire momentum op Tahrir.

In Tunesië gebeurde iets gelijkaardigs. Sinds januari 2008 werd het mijnbekken van de zuidelijke regio van Gafsa geconfronteerd met een enorme golf van volksprotest. De directe aanleiding was de ontransparante aanwervingsprocedure van het bedrijf *Compagnie des phosphates de Gafsa*, de belangrijkste werkgever van de streek. Slechts weinig kandidaten slaagden voor de procedure en het bedrijf werd beschuldigd van favoritisme en vriendjespolitiek. Vele kandidaten uit de streek waren er van overtuigd dat smeergeld het had gehaald van werkelijke competentie.⁵ De aanwervingsprocedure was de druppel die

de emmer deed overlopen in een streek die al jarenlang werd geteisterd door armoede en een gebrek aan toekomstperspectieven voor de lokale jongeren. In stadjes als Redeyef, M'dhilla en Om al-Arais – niet zo ver gelegen van Sidi Bouzid waar Mohamed Bouazizi zich op 17 december 2010 in brand stak – kwamen duizenden mensen op straat. Het was de hevigste vorm van protest sinds de broodrellen van 1984. De sociale opstand duurde zes maanden totdat ze begin juni brutaal werd onderdrukt door het regime van Ben Ali.⁶ Toen, net nadat de opstand in de kiem was gesmoord, schreef de Tunesische onderwijzer en politicus Ammar Amroussia, zelf afkomstig uit de streek, de volgende profetische woorden: “Niemand kan echter de toekomst voorspellen. Er kan altijd iets gebeuren in de ene of de andere regio. Het kan plots ontploffen. De sociale omstandigheden kunnen nog verslechteren door de constante prijsstijgingen, de toenemende werkloosheid, de ernst van de tegenstellingen op sociaal en regionaal vlak en de toenemende corruptie. Zo zou de beweging van de inwoners van het mijnbekken nieuwe dimensies kunnen krijgen.”⁷ Iets meer dan twee jaar later was de hele wereld getuige van wat hij bedoelde toen de Arabische lente uitbrak in net diezelfde regio.

Destakingen in Mahalla en de protesten in Gafsa waren de twee bekendste en meest tot de verbeelding sprekende voorbeelden van de aanloop naar 2011. Maar ook in andere landen in de regio nam het protest toe. In Marokko bijvoorbeeld waren er gedurende de laatste tien jaar, en vooral vanaf 2005, verschillende vormen van sociaal protest die wezen op de groeiende algemene onrust. Dit sociaal protest was vooral gericht op meer werk, betere infrastructuur (wegen, huizen, enz.), meer publieke investeringen, en tegen de stijgende prijzen van essentiële consumptiegoederen zoals water, elektriciteit en voedingswaren. In plaatsen zoals Tamassint, Tata, Midelt en Beni Mellal kwamen mensen steevast op straat om te betogen. Vooral in de mijnstreek rond plaatsen als Safi, Khouribga, Khénifra, M'rirt en Jbal Ouam was het zeer onrustig de laatste jaren. Ook na 20 februari 2011, het moment waarop ‘de Marokkaanse lente’ officieel begon. Al sinds het begin van de 21ste eeuw kwamen in de gehele Arabische regio steeds meer mensen op straat. Eerst nog om hun steun

President Gamal Abdel Nasser

te betuigen aan het Palestijnse volk tijdens en net na de tweede Intifada, dan om hun woede te uiten over de Amerikaanse invasie in Irak, om vervolgens over te gaan op meer politieke en sociaal-economische binnenlandse kwesties zoals bijvoorbeeld de Kefaya-beweging in Egypte en de wijdverspreide protesten tegen de duurte van het leven in Marokko in het midden van de jaren 2000. Kefaya (Genoeg) was een bekende beweging voor politieke veranderingen in Egypte, opgericht in 2004, die op straat kwam met de eis voor vrije en transparante presidentsverkiezingen. En eigenlijk moeten we nog verder gaan in de tijd om de geschiedenis van het sociaal protest beter te begrijpen. Sinds de zogenaamde ‘broodrellen’ of ‘IMF-rellen’ is het eigenlijk nooit meer rustig geweest in de regio. Tussen het einde van de jaren ’70 en ’80 werden landen zoals Marokko, Algerije, Tunesië, Egypte, Soedan en Jordanië geconfronteerd met hevige stedelijke rellen.

De (internationale) media, maar ook veel academici zagen vooral in het autoritaire karakter van de Arabische regimes en de jarenlange politieke stagnatie de belangrijkste oorzaken voor de huidige opstanden. Maar er was echter veel meer aan de hand. De laatste drie decennia grepen er enkele *fundamentele veranderingen* plaats die bijna de hele regio politiek, economisch en sociaal grondig hebben getransformeerd. Het zijn die veranderingen die

vandaag voor een groot deel aan de basis liggen van de sociale strijd in de verschillende landen. Sinds de jaren ’80 werden er in vele Arabische landen belangrijke hervormingen doorgevoerd die een einde maakten aan een soort van sociaal contract met de bevolking dat men in zekere zin kan vergelijken met het welvaartsmodel (de welvaartstaat) in Europa. Verregaande economische liberalisering in die periode maakte een einde aan het zogenaamde model van de ‘ontwikkelingsstaat’. Dit model trachtte de binnenlandse markt te beschermen en de tewerkstelling, de consumptie, het onderwijs en een zekere sociale zekerheid te verzekeren. Hoewel de sociale impact van dit model niet te vergelijken was met die van de welvaartsstaat in Europa, zorgde het er toch voor dat een groot deel van de bevolking haar *levenstandaard* kon verbeteren. Er ontstond een soort van middenklasse. Egypte en het ‘Arabisch socialisme’ van voormalig president Gamal Abdel Nasser waren het schoolvoorbeeld van dit ontwikkelingsmodel. Los van de terechte kritiek die men kan geven op het autoritaire en bureaucratische regime van Nasser, slaagde hij erin via verregaande landherverdelingen, het uitbouwen van een sterke publieke sector, het investeren in publieke diensten zoals gratis onderwijs en de subsidie van essentiële consumptiegoederen, en de voltooiing van belangrijke projecten zoals de Aswandam en de nationalisatie van het Suezkanaal, de le-

venstandaard van de gewone Egyptenaar in de jaren '50 en '60 drastisch te verbeteren.

Het is deze middenklasse in de Arabische wereld die meer en meer onder druk is komen te staan sinds het einde van de jaren '70. Zij werd het voornaamste slachtoffer van de besparingen en de economische hervormingen die sindsdien werden doorgevoerd. Arbeiders zagen hun sociale bescherming steeds meer afgebouwd worden, families kregen het steeds moeilijker om rond te komen en de jonge universiteitsstudent kreeg geen garantie meer op een job in de publieke sector (in veel Arabische landen was iedereen met een universiteitsdiploma voor de jaren '80 bijna automatisch verzekerd van een job bij de overheid). Deze 'ontwikkelingspolitiek' zorgde niet alleen voor de creatie van de middenklasse, het zorgde er ook voor dat deze nieuwe groep van vaak hoogopgeleide mensen aan het regime werd gebonden. Het sociaal contract (en zeker de werkzekerheid) zorgde voor loyaliteit ten opzichte van de heersende macht. De wereldwijde economische crisis van de jaren '70 en de daaropvolgende schulden crisis in de Arabische wereld (en de toenmalige Derde Wereld meer algemeen) zorgden voor een neoliberale omwenteling die werd gesymboliseerd en uitgedragen door de beruchte 'structurele aanpassingsprogramma's'. Deze programma's werden gepromoot door de Wereld Bank en het IMF, vaak onder druk en medewerking van de belangrijkste kapitalistische naties in de wereld. Het betekende een terugkeer naar de principes van de ongebreidelde vrije markt (in theorie althans), een systematische afbouw van de sociale verworvenheden van de 'ontwikkelingsstaat' en de systematische afbraak van een groot aantal sociaal belangrijke mechanismen van welvaartsverdeling.

In de praktijk kwam het er op neer dat de armoede tijdens de jaren '90 steeg terwijl de economische groei tussen 1985 en 2000 nauwelijks toenam.⁸ Op het einde van de jaren '90, bijvoorbeeld, leefde naar schatting zowat 70% van de Egyptenaren tewerkgesteld in de privésector in armoede.⁹ Dit alles contrasteerde fel met de kleine groep elites in de regio die profiteerde van deze neoliberale hervormingen en zich doelbewust wist te verrijken. Vaak gaat men er nogal voorbarig van uit dat

economische liberalisering meer ruimte geeft aan allerlei vrije en onafhankelijke ondernemers om zich te ontwikkelen en dat de beknotting van de staatscontrole over de economie eveneens de dominantie van corrupte en autoritaire staatselites inperkt. Deze veronderstelling maakte onder andere onderdeel uit van de ideologische legitimering van de drastische structurele aanpassingsprogramma's. In de realiteit echter bleek vaak het tegenovergestelde. De economische liberalisering in de regio ging net niet gepaard met een substantieel machtsverlies bij de belangrijkste politieke en economische elites. Integendeel, het concentreerde de economische macht nog meer in de handen van een kleine groep die nauwe banden had met de autoritaire regimes. De economische rijkdommen en infrastructuur van de verschillende landen werd voor een groot deel verkocht onder de elites van die landen. Cliëntilisme en vriendjespolitiek zorgde ervoor dat de machtigste families de voormalige publieke rijkdom in eigen handen kregen. De enorme rijkdom van elites zoals de Ben Ali-clan in Tunesië, de corrupte clique rond Gamal Mubarak (zoon van Hosni Mubarak) in Egypte, de Assad-familie in Syrië of Koning Mohamed VI in Marokko stond in schril contrast met de overgrote meerderheid van de Arabische bevolking die gebukt gaat onder de groeiende jeugdwerkloosheid, de stijgende voedselprijzen en het tekort aan degelijke huisvesting en andere publieke diensten. Deze corrupte verrijking van deze politieke en economische elites staat niet los van de neoliberale hervormingen in de Arabische regio maar is er juist nauw mee verweven. Economische deregulering en privatisering, met de steun van het Westen en internationale donoren, heeft de weg vrij gemaakt voor de ongebreidelde roofoverval op de Arabische ontwikkelingsstaat.

Als we deze sociaal-economische achtergrond van de Arabische revoluties in het achterhoofd houden – de groeiende sociale ongelijkheid, de stijgende werkloosheid en armoede, het gebrek aan publieke investeringen in onderwijs, gezondheidszorg, enz., en de toenemende concentratie van de rijkdom in de handen van een kleine groep elites – dan zien we een aantal belangrijke parallellen met de sociale strijd en de politieke bekommernissen van protestbewegingen bij ons in het Westen. In Spanje bereikt

de jeugdwerkloosheid vandaag hetzelfde niveau als in veel Arabische landen die in opstand kwamen. In Griekenland heeft de middenklasse massaal moeten inleveren ten gevolge van de huidige crisis. Hoewel de sociale evolutie in het Westen zeker niet zo dramatisch is als in de Arabische wereld, komen ook in Europa en in de VS meer en meer mensen op straat om te protesteren tegen de toenemende sociale ongelijkheid, de concentratie van de rijkdom in handen van een kleine groep superrijken en het *politieke project* achter de systematische afbouw van de solidariteitsmechanismen, kortom tegen de bewuste en systematische afbraak van de welvaartsstaat. Deze welvaartsstaat was het politieke hoogtepunt en mede het resultaat van jarenlange sociale strijd in Europa en de VS. Vanaf het einde van de 19de eeuw, en zeker in de periode na de Tweede Wereldoorlog, tot aan het einde van de jaren '70 werd de sociale ongelijkheid in de Westerse samenlevingen gestaag teruggedrongen via allerlei mechanismen van welvaartsverdeling, publieke investeringen en overheidsregulering.¹⁰ Dit veranderde vanaf de jaren '80 met de ideologische tegenaanval van het neoliberalisme en de verkiezing van twee van haar vurigste pleiters, Ronald Reagan in de VS en Margaret Thatcher in Groot-Brittannië. 'Thatcherism' en 'Reaganomics' werden eufemistische synoniemen voor de daaropvolgende neoliberale aanval op de sociale verworvenheden van de welvaartsstaat en de privileges van de vakbonden als vertegenwoordigers van de werknemers. Ondanks de reële verschillen tussen de verschillende westerse landen, bleef geen enkel land en publieke overheid bespaart van de groeiende invloed van het neoliberalisme. Nergens echter, zo stelde de onlangs overleden beroemde Britse historicus Tony Judt, "is de afgelopen dertig jaar zo consequent en standvastig gewerkt aan de ontmanteling van in de loop van tientallen jaren opgebouwde sociale wetgeving en economisch toezicht als in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië". Niet toevallig waren deze landen ook "de epicentra van het enthousiasme voor een gedereguleerd, op de markt gerichte kapitalisme".¹¹

Als gevolg van deze neoliberale *politiek* steeg de kloof tussen rijk en arm. Niet alleen in het Westen, of in de Arabische wereld, maar ook in de rest van de wereld. Ook de laatste jaren, in tijden

van economische en financiële crisis, is paradoxaal genoeg het aantal dollarmiljonairs in de meeste landen in de wereld gestegen. In Indië deed zich de grootste stijging voor.¹² Daarom kunnen we zowel in de Arabische wereld als bij ons (en vaak ook elders in de wereld) de hedendaagse protesten niet los zien van de huidige systemische crisis van het kapitalisme en het neoliberalisme als haar maatschappijmodel. Meer nog, wat de Arabische lente ons aantoon, is dat politiek en economie onmogelijk van elkaar kunnen worden gescheiden. Dat de roep om vrijheid en democratie onherroepelijk samengaat met de eis voor meer sociale rechtvaardigheid en een kritiek op de neoliberale hervormingen van de laatste dertig jaar. Als men kijkt en luistert naar de spandoeken en slogans op de publieke pleinen van de Arabische wereld dan is het zeer duidelijk dat de sociale protesten een duidelijke sociaaleconomische dimensie hebben en een uiting zijn van duidelijke klassentegenstellingen. Een voorbeeld waarvan ikzelf meerdere malen getuige was, waren de betogingen in Casablanca in 2011 en het begin van 2012. *Lydec dégage!* (Lydec rot op!), was één van de symbolische en veelzeggende slogans tijdens die betogingen. Lydec, het dochterbedrijf van de Franse multinational Suez, heeft sinds het einde van de jaren '90 het monopolie in handen over de distributie van water en elektriciteit in de Marokkaanse metropool. De deal had in het verleden ook al voor spontane protesten gezorgd omwille van de opvallende prijsstijgingen van water en elektriciteit. Voor vele Marokkanen is Lydec één van de symbolen van het falende economische beleid in hun land. Voorbeelden als deze, die ook terug te vinden waren in andere landen zoals Egypte, deden Walter Armbrust, een Amerikaanse antropoloog van de Universiteit van Oxford, besluiten dat de Arabische lente eveneens een revolutie tegen het neoliberalisme inluidde.¹³

En die revolutie tegen het neoliberalisme globaliseerde op een manier die we de laatste 30 jaar nog niet hebben gezien. Volgens Michael Hardt en Tony Negri, de beroemde auteurs van o.a. *Empire* en *The Multitude*, vormt de huidige golf van sociaal protest (met de Arabische lente, de indignados, Occupy Wallstreet, maar ook de gelijkaardige protesten in Griekenland, Spanje,

Israël en andere landen) een “cyclus van verzet” die niet kan begrepen worden zonder het verband te leggen met de hierboven beschreven mondiale tendensen en de karakteristieken van de neoliberale globalisering. Deze cyclus weerspiegelt diverse eisen voor economische rechtvaardigheid, een kritiek op de representatieve vormen van democratie en het in praktijk brengen van alternatieve vormen van politieke organisatie en radicale democratie.¹⁴ Wanneer Thomas Mirow, de directeur van de *European Bank for Reconstruction and Development* (EBRD), in een speech voor de *London School of Economics* op 15 maart 2012 verklaart dat de “Arabische Wereld een slecht moment heeft gekozen om in opstand te komen” dan bewees hij nogmaals hoe weinig de beleidselite in Europa en het Westen eigenlijk begreep van de dieperliggende oorzaken van het protest en haar parallellen met de andere protesten die sindsdien de kop opstaken.¹⁵ Meer dan twee decennia geleden, na de val van de Berlijnse muur, ondersteunde de EBRD de transitie naar een vrijmarkteconomie in de postcommunistische Oost-Europese landen. Vandaag echter, omwille van de euro-crisis, stelt Mirow dat de EBRD niet beschikt over dezelfde financiële middelen om in de Arabische landen de privésector en verdere economische deregulering op een gelijkaardige manier te ondersteunen. Niettemin belette de huidige crisis in Europa en het toenemende sociaal protest tegen het neoliberale model dat Europa en de Europese Unie nog steeds naar voor

schuiven, Mirow niet te pleiten voor het kapitalisme. Het is volgens hem nog steeds het beste systeem dat er bestaat en het is daarom ook de taak van de EBRD om dit ook in de Arabische wereld verder te promoten. Ook in de ogen van Mirow is er nog altijd geen alternatief. De miljoenen mensen op Tahrir, Avenue Bourguiba en in de andere Arabische straten hebben echter juist aangetoond dat weinigen zitten te wachten op nog meer van dezelfde economische recepten. En het is juist deze wereldwijde cyclus van verzet, waarbij de Arabische lente de lont in het kruitvat wierp, die vandaag de ruimte heeft gecreëerd voor een nieuw politiek bewustzijn en misschien wel een mogelijk alternatief.

De mogelijkheid voor een nieuwe politiek

Een tweede parallel tussen de Arabische protesten en die in de rest van de wereld zien we op het terrein zelf en in de manier waarop de methodiek van Tahrir rondreisde van Madrid, over Athene naar New York en onderweg werd uitgewerkt, veranderd en aangepast. Op zeer veel verschillende plaatsen in de wereld begonnen mensen zich op gelijkaardige manieren te mobiliseren, te organiseren en gebruikten ze gelijkaardige tactieken: het bezetten van pleinen, het opzetten van horizontale structuren van organisatie gebaseerd op een radicale en gedecentraliseerde democratie,

Betogers in Casablanca keren zich tegen de Franse Multinational Lydec/SUEZ.
Bron: <http://fr.lakome.com/economie/44-actualites-economie/238-veolia-et-suez-aubanc-des-accuses.html>

het beslissen bij consensus, enz. Aan de hand van hun onderlinge solidariteit en hun onderlinge debatten toonden de activisten vanuit verschillende hoeken van de wereld de mondiale dimensie aan van de 'Arabische lente'. In New York, Madrid, Athene, Québec, Mexico-stad en andere plaatsen in de wereld was Tahrir een inspiratie voor de vele betogers, zwaaide men met Egyptische vlaggen en spraken lokale demonstranten van hun eigen 'lente'. Uiteraard zijn de bezettingen van Puerta Del Sol (Madrid), het Syntagma-plein (Athene) en Liberty Square (Zucotti Park, New York) geen simpele spin-offs van de Arabische lente. Sociale strijd, waar ook ter wereld, ontstaat altijd uit een lokale context. Maar deze lokale context kan niet los gezien worden van de nationale, regionale en mondiale processen die hierop een impact hebben en de sociale strijd in zekere zin hebben uitgelokt. Op het terrein zelf wordt dit vaak ook door de betogers duidelijk gemaakt. De bezetting van een plein dicht bij Wallstreet, het financiële centrum van de wereld, is hiervan het duidelijkste voorbeeld. Maar ook elders in de wereld vinden we gelijkaardige symbolische acties terug. In een interessant artikel over de occupy-protesten in Slovenië, beschrijven Maple Razsa en Andrej Kurnik hoe de bezetting van het plein voor het beursgebouw in de hoofdstad Ljubljana juist aantoonde op welke manier de betogers zich bewust waren van de mondiale dimensie van hun strijd. In plaats van nationale instituties te viseren zoals het parlement, wat bij sociaal protest vroeger de gewoonte was, lieten de activisten deze keer de nationale politieke instituties en symbolen bewust links liggen. Ze waren zich zeer goed bewust van de manier waarop de financiële instituties en de wereldwijde financiële crisis hen verenigde met andere protestbewegingen in andere delen van de wereld.¹⁶ Daarom betekende de kortstondige eenheid en solidariteit van activisten op de verschillende pleinen in de wereld meer dan alleen een aanklacht tegen de binnenlandse economische en politieke malaise, de werkloosheid en de uitzichtloosheid van de toekomst. Het straalde ook een hoop uit voor een nieuwe wereld, een andere globalisering en de wil om dit *zelf* te realiseren.

De onderliggende boodschap van vele demonstranten die zich inspireerden op de gebeurtenissen in Tahrir was duidelijk:

de strijd van de Arabische volkeren is ook de strijd van de indignados en de occupiers, en omgekeerd. Een mooi voorbeeld hiervan is het interessante debat dat ontstond tussen activisten van Occupy Wallstreet en Egyptische activisten via de populaire nieuwswebsite *jadaliyya.com* naar aanleiding van de Egyptische verkiezingen van eind november 2011. De Egyptische activisten waren enigszins verrast door een voorstel van Occupy Wallstreet om waarnemers te sturen naar de verkiezingen. Hun redenering ging als volgt: als de bezetters van pleinen en andere publieke ruimtes in de VS en Europa de beperkingen van de huidige liberale democratie wouden aanklagen, dan moesten ze ook beseffen dat vele bezetters in Tahrir diezelfde kritiek deelden. Waarom wouden de occupiers in de VS waarnemers sturen naar een land waar ze juist die door hen bekritiseerde vorm van liberale democratie wouden invoeren? Een specifiek westers liberaal-democratisch model dat enkel de belangen dient van de 1% was iets waar veel – vooral linkse – activisten in Egypte ook niet op zaten te wachten.¹⁷ Dit soort van interessante debatten werd jammer genoeg enkel gevoerd in sociale en alternatieve mediakanalen. In de commerciële mainstream media, daarentegen, werden de demonstranten van Occupy Wallstreet en de indignados voornamelijk afgeschilderd als jonge avonturiers (op zijn vriendelijkst gezegd)

die – in zekere zin begrijpelijk – gefrustreerd waren maar niet goed wisten wat ze eigenlijk in de plaats wouden. “Ze hebben geen alternatief”, luidde de conclusie. Met deze voorstelling bewezen de media en met hen vaak ook de politici uit de desbetreffende landen dat ze eigenlijk weinig begrepen van wat er werkelijk aan de hand was en gingen ze voorbij aan het radicaal democratische karakter van de verschillende bewegingen.

De loutere positie van ‘*tegen het systeem zijn*’ bevat namelijk een zeer kritische en essentiële visie voor de politiek van de toekomst (of de politieke actie van onderuit) want het creëert de *ruimte* voor een alternatief – een radicaal alternatief. Zonder daardoor noodzakelijk in de val te lopen om er direct, stante pede, één te voorzien.

Iets meer dan 160 jaar geleden, niet toevallig net op hetzelfde moment dat Europa verweekeld was in de ‘*springtime of peoples*’, de revolutionaire periode van 1848 die vandaag vaak vergeleken wordt met de Arabische lente en die door de Britse historicus Eric Hobsbawm omschreven werd als de eerste revolutionaire periode met mondiale allures,¹⁸ stelden Marx en Engels in het *Communistisch Manifest* de retorische vraag of “er een diep inzicht nodig [was] om te begrijpen dat tegelijk met de levensverhoudingen van de mensen, met hun maatschappelijke relaties, met hun

Tahrir als een wereldwijd politiek symbool.

Bron: <http://politicalmonkey2010.wordpress.com/2011/10/08/occupy-wall-street-beware-gop-the-american-autumn-is-rising/>

maatschappelijk bestaan, ook hun voorstellingen, zienswijzen en begrippen, in één woord, ook hun bewustzijn verandert?”¹⁹ Voor Marx en Engels waren de heersende ideeën van een tijd een reflectie van duidelijke machtsverhoudingen. Ook vandaag, zo merkt cultuurfilosoof Lieven De Cauter op, belichaamt het neoliberalisme niet enkel een economische visie maar een complete en dominante ideologische maatschappijvisie gebaseerd op de opvatting dat de hele wereld wordt beschouwd als een verzameling bedrijven. De idee van het zelfregulerende karakter van de vrije markt is zover doorgedrongen in ons dagelijks leven dat we zelfs verondersteld worden onszelf te reguleren als een bedrijf. Een bedrijf bestaande uit één individu waarin we zelf onze schoolloopbaan, onze carrière, onze gezondheid en ons sociaal leven vorm moeten geven in functie van een economische logica gebaseerd op winstmaximalisatie en groei.²⁰ Deze *hegemonie* doorbreken vraagt tijd. En de manier waarop wordt niet bepaald vóór maar *tijdens* een – waarschijnlijk langdurige – sociale strijd. Dit is waar Marx en Engels 160 jaar geleden van overtuigd waren en wat belangrijke denkers als Mahmood Mamdani vandaag opnieuw benadrukken. Vele jonge demonstranten zijn er vandaag in geslaagd om de hegemonie van het neoliberalisme creatief om te buigen in hun eigen voordeel. De belangrijkste waarden die het vrijemarktkapitalisme promootte – individualisme, keuzevrijheid, respect voor mensenrechten, het belang van een sociaal netwerk en het verwerpen van bureaucratische hiërarchie – werden door de vele betogers omgezet in een *nieuwe collectieve politieke praktijk*.²¹ Dankzij de Arabische lente, Occupy Wallstreet en de indignados beginnen mensen terug hun politieke kracht te zien als *groep*, en niet enkel als individu.

Op het eerste gezicht is dit een optimistische, misschien zelfs naïeve lezing van de Arabische lente en de daaropvolgende cyclus van verzet. Niettemin, als we de Arabische lente als een historisch proces beschouwen, moeten we ons niet zozeer blindstaren op wat er nog niet verwezenlijkt is, maar juist bewust zijn van het potentieel van haar *onvoltooidheid*. Ook al lijkt de ergste storm op dit moment voorlopig te zijn gaan liggen, lijkt het enthousiasme van de indignados en de Amerikaanse

occupiers bekoeld, en ziet de situatie er hopeloos uit in landen als Syrië, dan nog is het interessanter om ons af te vragen wat er ondertussen wel al gerealiseerd is. De kans lijkt klein dat Occupy Wallstreet en andere occupy-bewegingen zullen uitgroeien tot een coherente, laat staan gestructureerde, wereldwijde verzetsbeweging. Het sociaal verzet zal in de nabije toekomst hoogstwaarschijnlijk versnipperd blijven en lokaal ingebed zijn. Nochtans zijn er een aantal evoluties die we zeker in het oog moeten houden. Eerst en vooral, het *politieke karakter* van de bezettingsacties. In tegenstelling tot de andersglobalise-ringsbeweging aan het begin van de 21ste eeuw, zijn de huidige acties niet of minder afhankelijk van de sporadische internationale bijeenkomsten van wereldleiders (denk maar aan de grote betogingen in Seattle en Genua). De bezettingsacties van vandaag, en meer bepaald de Occupy Wallstreetbeweging, viseert een andere soort van politieke tegenstander of ruimte, namelijk de financiële instituties. Deze instituties blijven waar ze zijn en dat heeft ervoor gezorgd dat acties zoals de bezetting van het Zuccotti Park in New York uitzonderlijk lang hebben geduurd. De bezetting van de publieke ruimte was een directe politieke aanval op de tendens binnen het huidige kapitalisme om alles te commercialiseren en de democratische inspraak zoveel mogelijk uit de economische ruimte te weren.

Het politieke karakter van de huidige golf van protest dankt ze ook aan de specifieke inspiratie die de Arabische lente en Tahrir vormde voor andere protestbewegingen in de wereld. In de inleiding wees ik er al op dat het Tahrir-plein zijn nationale karakter zeer vlug heeft overstegen. Het werd een wereldwijd politiek symbool. Het vormt als het ware een mentaal kader waarbinnen alle andere vormen van protest geplaatst kunnen worden. De Arabische lente was uiteraard niet de eerste serieuze uitbarsting van volkswoede sinds de mondiale crisis van start ging. Denk maar bijvoorbeeld aan de Griekse protesten in Athene in december 2008 of de massa-revolte, de groene golf, in Iran in 2009 (waar sociale media ook een zeer belangrijke rol in speelden). Niettemin was het de Arabische lente die het voorlopige kritische hoogtepunt vormde en er in slaagde verschillende protesten wereldwijd, kortstondig, te verenigen. De Arabische lente is er ook in geslaagd om

de mainstream media haar interesse in deze wereldwijde golf van protest te doen toemen en hierbij bepaalde vragen te stellen die twee of drie jaar geleden nooit zouden worden gesteld. Binnen dat nieuwe politieke kader van de Arabische lente krijgen alternatieve politieke ideeën de ruimte om zich te ontplooiën en de hegemonie van het neoliberale denken uit te dagen. De doorwinterde activisten waren zeer goed op de hoogte van de kritische ideeën van een Chomsky, een Žižek, Hardt en Negri of Guy Debord maar wat opviel is dat deze ideeën steeds meer deel uitmaakten van een soort ‘common-sense’ tijdens de manifestaties en bezettingen bij mensen die nooit één van de boeken van deze radicale denkers hadden gelezen.²²

Het kwalitatief nieuwe is het radicaal open en onvoltooid karakter van het huidige politieke proces dat voor onze ogen vorm aan het krijgen is en nieuwe mogelijkheden biedt waarover we vandaag de dag onmogelijk al definitieve uitspraken kunnen doen. Om terug te verwijzen naar het voorbeeld in Slovenië. Tijdens de bezetting van het beursplein in Ljubljana doopten activisten het beursgebouw (Borza) om in ‘Bojza’ wat in het Sloveens ‘de strijd voor...’ betekent. Door gewoonweg de letter ‘r’ te vervangen met de letter ‘j’ sierde deze slogan met open einde maandenlang het beursgebouw.²³ Symbolische acties als deze stellen het kapitalisme als systeem en het neoliberalisme als model terug openlijk in vraag. Door acties als deze wordt de overdreven politieke invloed van een kleine groep superrijken publiek bekritiseerd en wordt de ‘utopie’ van de vrije markt – zoals de filosoof Hans Achterhuis het verwoordt – uit de achterkamers gehaald van de radicale filosofie. Wat er de laatste maanden is gebeurd op straat en op de publieke pleinen, tijdens de betogingen, de bezettingen en de algemene volksvergaderingen draagt misschien de kiemen in zich van een mogelijk concreet alternatief. Zoals hierboven al aan gegeven, de bezetting van publieke ruimte en de visie achter het opbouwen van een tentenkamp zijn op zich zeer krachtige signalen en getuigen van een welbepaalde anti-hegemonische visie. ‘De stad’ werd de laatste decennia grondig hertekend en herdacht als een politiek project van het neoliberalisme waarbij de publieke ruimte steeds meer werd geprivatiseerd en waarin het leven steeds meer werd onderworpen

aan een commerciële logica. Nu hebben de bezetters van de publieke ruimte die stad terug opgeëist als hun strijdtoneel voor een concreet alternatief. De occupy-kampen werden namelijk volgens een radicaal andere logica georganiseerd: de logica van de solidariteit en de sociale gelijkheid. In een occupy-kamp draagt iedereen naar eigen vermogen bij, voedsel wordt uitgedeeld en gezondheidszorg wordt er gratis verleend. Via hun impliciete eis voor het 'recht op de stad', een stad ontworpen op maat van de bewoners en niet op maat van investeerders en consumenten, geven ze op het moment zelf, tijdens hun bezetting, al vorm aan een mogelijk alternatief.²⁴ Een alternatief dat niet noodzakelijk moet worden opgelijst in afzonderlijke concrete puntjes waarmee men naar de politici kan stappen. Integendeel, een alternatief dat direct geleefd wordt en dat steeds meer vorm krijgt in het *proces* van sociaal protest zelf.

Dit nieuwe politieke karakter brengt een enorm potentieel met zich mee. Eerst en vooral is de angst of twijfel om op straat te komen, zeker in de Arabische wereld, bij vele mensen verdwenen. Duizenden mensen, die voordien nooit politiek actief waren geweest, kwamen voor het eerst op straat. En het gaat hier niet alleen om jongeren. Begrippen als 'de revolutie van de jeugd' of 'Facebook-revolutie' zijn sociale constructies die zeer vlug algemene kennis werden in de mainstream media met als gevolg dat de sociale

klassentegenstellingen en de structurele ongelijkheid vaak onderschat werd. Dit kwam vooral ook door het feit dat de gewone media zelf veel van haar informatie haalde uit die nieuwe netwerken van sociale media. We mogen echter niet vergeten dat de Arabische lente, Occupy Wallstreet en de indignados veel meer zijn dan alleen revolterende jongeren. In Egypte en Tunesië zouden de betogers er nooit in geslaagd zijn hun dictators te verdrijven zonder de spontane hulp van arbeidersbewegingen en massale stakingsacties. Ook hier bij ons in het Westen kwamen niet alleen jongeren op straat ook al was dit de dominante beeldvorming. Niettemin, ondanks het grote aantal mensen en de enorme diversiteit binnen het huidige mondiale sociale protest, moeten we ook aandacht hebben voor haar beperkingen. Anderhalf jaar na het uitbarsten van de Arabische lente kregen de wereldwijde bezettingen weliswaar veel aandacht maar tot nu toe zijn ze er nog niet in geslaagd de sociale machtsverhoudingen binnen de neoliberale globalisering grondig te verstoren. Om dit te verwezenlijken ligt de grootste uitdaging eerst en vooral in de verdere organisatie van de verschillende bewegingen. Sympathiserende critici zoals de filosoof Matthew Noah Smith van Yale University wijzen erop dat Occupy Wallstreet bijvoorbeeld tot nu toe eerder een spectaculair straattheater is maar nog te weinig een reële politieke macht. Als 'performance' is de beweging zeer waardevol maar ze mist voorlopig de

capaciteit om de heersende macht echt uit te dagen.²⁵ Zonder structurele organisatie zal het protest vandaag moeilijk overleven. Met spontaniteit, enthousiasme en nu en dan eens een massale betoging alleen gaat er niets of weinig veranderen. Daarom zou een toenadering met de meer traditionele organisaties ter linkerzijde, zoals bijvoorbeeld de vakbonden, de vrouwenbeweging en verschillende rechtenorganisaties een oplossing kunnen bieden. Beide partijen zouden elkaar kunnen versterken. De recente solidariteit tijdens betogingen in Madrid tussen de indignados en de mijnwerkers van Asturië in juli 2012 zijn in die zin hoopgevend.

De recente relatieve stilte rond Occupy Wallstreet, de indignados en zelfs de Arabische lente (op Syrië na) hoeft niet noodzakelijk te betekenen dat de beweging of het sociaal protest aan het verdwijnen is. In Egypte bijvoorbeeld is de arbeidersklasse zich steeds meer en beter aan het organiseren, ook al focussen de meeste buitenstaanders zich nu vooral op de politieke kracht van de Moslimbroeders.²⁶ De spontane stakingen van een groot deel van de werkende bevolking was cruciaal geweest voor het succes van de Tahrir revolutie. In de maanden na deze revolutie zijn ook honderden onafhankelijke vakbonden ontstaan die op termijn tot een niet te onderschatten politieke kracht kunnen uitgroeien.²⁷ Ook de indignados, zijn volgens sommigen nog lang niet ten dode opgeschreven. Integendeel, ze stellen juist vast dat een toenemende decentralisatie er heeft toe geleid dat de beweging veel dynamischer is geworden en lokaal veel beter ingebed. Het 'toma los barrios' initiatief (verover de buurten) heeft in Madrid alleen al meer dan 120 lokale vergaderingen voortgebracht sinds mei vorig jaar. De filosofie achter dit initiatief is om de principes van directe en radicale democratie op een zo lokaal mogelijk vlak te promoten. Binnen deze lokale volksvergaderingen ontwikkelen zich ook allerlei vormen van solidariteit zoals het uitwisselen van elkaars tijd in ruil voor bepaalde wederzijdse diensten (de zogenaamde *bancos de tiempo* of tijdsbanken) waardoor een soort ruilsysteem buiten de formele kapitalistische markt ontstaat.

Occupy voor het beursgebouw in Ljubljana.

Bron: Rasza, M. & Kurnik, A. (2012))

Een tweede uitdaging, en dit hangt nauw samen met de mogelijke toenadering tussen

de nieuwe vormen van protest en de meer traditionele linkse organisaties, bestaat erin de reële kloof in veel landen te dichten tussen enerzijds de dagdagelijkse sociale bekommernissen van gemarginaliseerde sociale klassen en hun vormen van protest en anderzijds de nieuwe ruimte van verzet die werd gecreëerd in het kielzog van de Arabische lente, de indignados en Occupy Wallstreet. De nieuwe bewegingen zijn zich hier wel degelijk van bewust. In twee totaal verschillende contexten was ik eind vorig jaar getuige van de gelijkaardige manier waarop men deze kloof trachtte te overbruggen. In Marokko organiseerde de 20 Februari beweging (de Marokkaanse beweging die is ontstaan na het uitbreken van de Tunesische en Egyptische revoluties) regelmatig betogingen buiten de commerciële centra van grote steden zoals Rabat en Casablanca. Ze mobiliseerde haar sympathisanten in armere volksbuurten en sloppenwijken, vaak ver weg van de binnenlandse en buitenlandse pers, om op die manier de bewoners van die buurten in hun sociaal protest te betrekken. Op een compleet andere plaats, in Brooklyn New York, was ik getuige hoe activisten van Occupy Wallstreet door de straten van een volkswijk trokken om dan uiteindelijk te stoppen voor één van de vele huizen die waren onteigend door de banken. De actie werd *Occupy our homes* genoemd. Een aantal vrijwilligers hadden het huis terug opengebroken, opgekuist en de oorspronkelijke bewoners geholpen het huis terug te betrekken. Na de betoging zouden nog een groep vrijwilligers blijven overnachten in de buurt om het huis te bewaken. Gelijkaardige initiatieven vonden ook plaats in Spanje waar indignados onteigende panden terug gingen claimen en mensen beschermen tegen een nakende onteigening.

Daarom moeten we optimistisch blijven als we geloven dat reële sociale strijd iets kan veranderen aan de mondiale politieke en economische crisis waarin we vandaag verkeren. Wie heeft er vandaag nog niet gehoord van de Arabische lente, de indignados of Occupy Wallstreet? Wie weet vandaag niet wat er bedoeld wordt met de 1%-99% onderverdeling? De Arabische lente heeft met ons collectief bewustzijn gerommeld. De mondiale dimensie van de Arabische revoluties heeft niets of weinig te maken met een zogenaamde 'Arab awakening' (Arabisch ontwaken) zoals er

al eens naar verwezen wordt door bepaalde observatoren. De Arabische volkeren waren niet aan het slapen de laatste tien jaar, integendeel. Eigenlijk moeten we het andersom zien. Het Arabisch protest heeft de indignados en Occupy Wallstreet wakker geschud en wat de anders-globalisten ooit begonnen waren in 1999, weer opgestart. Het waren de Arabische volkeren die zich voor het eerst en op zeer grote schaal hebben verzet tegen 'het systeem'.²⁸ De mondiale sociale strijd van vandaag heeft dus vooral een belangrijke ruimte geschapen. De ruimte om opnieuw enkele essentiële en fundamenteel kritische vragen te stellen. De Arabische lente heeft velen van ons bewust gemaakt dat de overgrote meerderheid van de wereldbevolking het slachtoffer is van een falend wereldsysteem en een politiek project van een kleine elite. Het heeft velen bewust gemaakt dat de lokale strijd en de lokale bezorgdheden van Tunesiërs, Egyptenaren, New Yorkers, Quebecaanse, Mexicaanse en Londense studenten en Spaanse mijnwerkers ook deel uitmaakt van een mondiale strijd. Dat is tot nu toe haar belangrijkste verdienste. Dat is de ware aard van het spook van Tahrir.

Noten:

¹ Mamdani, M. (2012) An African reflection on Tahrir Square, online (geraadpleegd op 8 juni 2012): http://www.aucegypt.edu/research/conf/researchconf/Documents/Research%20Conference%202011/Mamdani_AnAfricanReflectiononTahrirSquare_5May2011.pdf

² Moïsi, D. (2009) *De geopolitiek van emotie. Hoe culturen van angst, vernedering en hoop de wereld veranderen*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam Uitgevers: pp.11-12.

³ El-Mahdi, R. (2011) Labour protests in Egypt: causes and meanings, *Review of African Political Economy*, 38 (129): 387-402.

⁴ De Smet, B. (2011) Dynamiek van een revolutie, *MO-magazine*, <http://www.mo.be/artikel/dynamiek-van-een-revolutie> (geraadpleegd op 01/02/2011).

⁵ Amroussia, A. (2011) Tunesië: een eerste balans van de opstand in het mijnbekken van Gafsa in 2008, vertaling verschenen in *Marxistische Studies*, 93: 61-75.

⁶ Amroussia, A. (2011) Voor een gelijkaardige analyse, zie ook Ayeb, H. (2011) Social and political geography of the Tunisian revolution: the alfa grass revolution, *Review of African Political Economy*, 38 (129): 467-479.

⁷ Amroussia, A. (2011), p.73.

⁸ Bush, R. (2004) Poverty and neo-liberal bias in the Middle East and North Africa', *Development and Change*, 35(4), pp.673-695.

Occupy Our Homes in Brooklyn New York.

Foto: Koenraad Bogaert

- ⁹ Farah, N.R. (2009) *Egypt's political economy. Power relations in development*, Cairo: The American University in Cairo Press.
- ¹⁰ Judt, T. (2010) *Het land is moe. Verhandeling over onze ontevredenheid*, Antwerpen: Uitgeverij Contact
- ¹¹ Ibid., p.25.
- ¹² Todhunter, C. (2012) Meer nemen dan geven: filantropie in India, *Vrede, Tijdschrift voor internationale politiek*, 416: 43.
- ¹³ Armbrust, W. (2011) The revolution against neoliberalism, *Jadaliyya.com*, <http://www.jadaliyya.com/pages/index/717/> (geraadpleegd op 24/02/2011). Het zeer populaire artikel werd daarna ook opgepikt door Al Jazeera. De titel werd opvallend genoeg daar wel veranderd in een vraagstelling, <http://www.aljazeera.com/in-depth/opinion/2011/02/201122414315249621.html> (geraadpleegd op 24/02/2011).
- ¹⁴ Hardt, M. & Negri, T. (2011) The fight for "Real Democracy" at the heart of Occupy Wall-street: the encampment in Lower Manhattan speaks to a failure of representation, *Foreign Affairs*, <http://www.foreignaffairs.com/articles/136399/michael-hardt-and-antonio-negri/the-fight-for-real-democracy-at-the-heart-of-occupy-wall-street> (geraadpleegd 10/07/2012).
- ¹⁵ Mirow, T. (2012) Where next for the Arab Spring? Learning from EBRD engagement in Eastern Europe, http://www.ebrd.com/pages/news/speeches/mirow_120315.shtml (geraadpleegd op 22/07/2012).
- ¹⁶ Rasza, M. & Kurnik, A. (2012) The Occupy Movement in Žižek's hometown: direct democracy and a politics of becoming, *American Ethnologist*, 39(2): 238-258.
- ¹⁷ Deze discussie kan gevolgd worden op <http://www.jadaliyya.com/pages/index/31113/state-ment-by-comrades-from-cairo-in-response-to-ow> (geraadpleegd 22 november 2011).
- ¹⁸ Hobsbawm, E. (1997 [1975]) *The age of capital: 1848-1875*, London: Abacus.
- ¹⁹ Marx, K. & Engels, F. (1998 [1848]) Het communistisch manifest, *Marxistische studies*, 41, p.124.
- ²⁰ De Cauter, Lieven (2011) Tegen de hegemonie van neoliberalisme, *De Wereld Morgen* 11 december 2011, online (geraadpleegd op 15 december 2011).
- ²¹ Mason, P. (2012) *Why it's kicking off everywhere. The new global revolutions*, Londen: Verso: p.80.
- ²² Mason, P. (2012): p.82.
- ²³ Rasza, M. & Kurnik, A. (2012) The Occupy Movement in Žižek's hometown: direct democracy and a politics of becoming, *American Ethnologist*, 39(2): 238-258.
- ²⁴ De Franse filosoof Henri Lefebvre ligt aan de basis van een wetenschappelijke en filosofische literatuur die 'het recht op de stad' tracht uit te denken en probeert in te gaan tegen de neoliberale logica die het stadsbeleid de laatste decennia heeft gedomineerd.
- ²⁵ Smith, M.N. (2012) Reflections on Occupy's May Day: all play doesn't work, *Possible Futures*, 7 May 2012, <http://www.possible-futures.org/2012/05/07/reflections-occupys-day-play-work/> (geraadpleegd op 13/06/2012).
- ²⁶ Bovendien moeten we het huidige succes van de islamisten – dat zeker niet kan worden ontkend – in zijn juiste perspectief plaatsen. De PJD in Marokko bijvoorbeeld, behaalde weliswaar 27% in de laatste verkiezingen, het beste resultaat ooit van een oppositiepartij in Marokko, maar men moet zich ook realiseren dat slechts 45% van de geregistreerde kiezers zijn stem uitbracht. Daarenboven zijn niet alle kiesgerechtigde personen in Marokko geregistreerd (slechts ongeveer 60%). In Marokko moeten mensen zich eerst laten registreren alvorens ze mogen gaan stemmen. Veel Marokkanen doen dit niet. In cijfers samengevat betekent dit dat iets minder dan 1,7 miljoen Marokkanen van de 22-24 miljoen kiesgerechtigde Marokkanen op de PJD stemden. In Egypte ziet men hetzelfde fenomeen. Volgens verschillende bronnen was de opkomst tijdens de Egyptische presidentsverkiezingen laag. In de tweede ronde zelfs lager dan in de eerste ronde toen de keuze voor de Egyptenaren zich beperkte tussen Mohamed Morsi van de Moslimbroeders en Ahmed Shafiq (voormalige eerste minister onder Mubarak). Daarenboven verloren de Moslimbroeders zowat de helft van hun aantal kiezers (van 10,5 miljoen naar 5,7 miljoen) als men de recente presidentsverkiezingen vergelijkt met de Egyptische parlementsverkiezingen van november vorig jaar. Verkiezingsuitslagen geven dus niet altijd een duidelijk beeld van de werkelijke maatschappelijke krachtsverhoudingen en breuklijnen.
- ²⁷ Beinin, J. (2012) The rise of Egypt's workers, *The Carnegie Papers*, http://carnegieendowment.org/files/egypt_labor.pdf (geraadpleegd op 22/07/2012).
- ²⁸ In de bekende Arabische slogan, *Ash-sha'b yurīd isqāt an-nizām* (de mensen willen de val van het regime) kan het laatste woord, *nizām*, ook vertaald worden als systeem.